

Husnija Kamberović

"TURCI" I "KMETOVI" - MIT O VLASNICIMA BOSANSKE ZEMLJE

Svi smo mi već dugo vremena svjedoci destruktivne politizacije historije na Balkanu, pri čemu su posljedice te politizacije najviše pogodile Bosnu i Hercegovinu i druge zemlje bivše Jugoslavije u posljednje dvije decenije. "U posljednja dva desetljeća historičar-intelektualac se više približio centru moći nego ikad od vremena kada su historičari služili kao biografi kraljevskih porodica. Historičari su postali stvaraoci mitova o jasno definiranim projektima i nagrađivani su za svoje umijeće. U isto vrijeme, političari koji su stvarali države tražili su savjet historičara, bogato ih nagrađujući i pomažući distribuciju njihovih djela". S druge strane, pojavili su se historičari koji kritiziraju one historičare koji stvaraju mitove, ali su u tim kritikama i sami postali stvaraoci drugih mitova. U Bosni i Hercegovini, u kojoj je u posljednjih nekoliko decenija bila prava poplava nacionalnih mitova u nacionalnim historiografijama, bilo je pokušaja kritiziranja takvih pojava, ali rezultat uglavnom nije bio pozitivan za historijsku nauku. Protagonisti takvih kritika više su se "obrušili" na zasebne "nacionalne historiografije" u Bosni i Hercegovini nego što su se istinski zalagali za metodološko-tematski razvoj "bosanskohercegovačke historiografije", pri čemu su njihova nastojanja često veoma kontradiktorna. Tako se, primjerice, neki historičari "zabrinuto" žale kako još nema pravog Bošnjaka koji se bavi srednjim vijekom s kojim bi se mogao voditi dijalog. Kao da je u znanosti potreban dijalog nacija, a ne znanstvenika! Da apsurd bude veći, takvu zabrinutost u najvećoj mjeri izražavaju politizirani historičari koji se zalažu za depolitizaciju historiografije! Dakle, historičari koji kritizi-

67

raju historijske mitova, ali sami doprinose izgradnji drugih mitova! To, ipak, samo pokazuje koliko je u nas historiografska znanost danas politizirana i pod utjecajem suvremenih društvenih kretanja, te kako se u historiografskim radovima i javnim nastupima historičara veoma lahko raspoznaju njihova nacionalna ili politička uvjerenja.

Politizacija historijske znanosti se može objasniti predmetom historijskih istraživanja, jer je historija i politička znanost. Problem, međutim, nastaje onoga trenutka kada politika presudno utječe ne samo na predmet historijskog istraživanja nego unaprijed definira rezultate tih istraživanja. Historiografija u BiH je dugo vremena bila, a vjerovatno je i danas u nešto manjoj mjeri, opterećena tim problemom. Ako pogledamo samo razvoj historiografije nakon Drugoga svjetskog rata lahko ćemo uočiti sve te slabosti kojima je bila podložna. Bilo je, međutim, i ozbiljnih nastojanja da se neka historijska pitanja kritički sagledaju, i ne smije se svaku kritiku ili nove poglede sa kojima se ne slažemo odmah kvalificirati kao "historijske mitove", čemu su inače skloni neki historičari na ovim prostorima.

Tmurno doba, koje je obilježilo bosansku povijest na koncu 20. stoljeća, prepuno je oživljenih historijskih mitova, koji su ne samo dobili "pravo građanstva" nego su postali podloga mnogim krvavim događanjima ovoga vremena. Izdvojit ću samo jedan slučaj, premda postoji niz sličnih primjera. Jedan Bošnjak iz okolice Sokoca je pričao kako mu je njegov susjed, Srbin, uoči rata 1992., koliko u šali toliko i u zbilji, govorio kako ne treba obrađivati svoje imanje "jer je to naše, koje ste vi nama oteli prije 500 godina", a zapovjednik Vojske bosanskih Srba, Ratko Mladić, javno je izjavljivao kako je došlo vrijeme "da se nakon 500 godina osvetimo Turcima". Ovo uvjerenje srpskih seljaka kako su oni vlasnici bosanske zemlje, koju su muslimani od njih oteli prije 500 godina, imalo je svoju dugu historiju, i u njihovoj je podlozi mit starine, koji je trebao pokazati ko ima veća prava u ovoj zemlji. U jeku rata protiv Bosne 1992. Emir Habul, novinar "Oslobođenja", govorio je o "mitskom zlu" i mržnji prema "Turcima", koja je među znatnim dijelom srpskoga naroda njegovana "od kolijevke pa do groba". Habul je naveo i slijedeće:

Poznati pisac i veliki pričalica Branko Ćopić upitao je jedne prilike na susretu u Šumaricama kod Kragujevca svog saborca Skendera Kulenovića:

"Šta misliš da li Srbi još mrze Švabe? Oni mrze Turke", lakonski je odgovorio — prema pričanju očevidaca — pjesnik Kulenović.¹

Ovo poistovjećivanje Bošnjaka sa Turcima imalo je svoju dugu tradiciju, a jako je dobar primjer manipulacije i zloupotrebe historijske nauke.² Kada je počela opsada Sarajeva 1992. glavno pitanje koje su Karadžićevi naoružani ljudi na barikada postavljali bilo je: "Ima li u autu Turaka".

U srpskoj je mitološkoj svijesti na početku procesa njihove nacionalne integracije stvorena slika drugog kao stranog tijela, slika muslimana kao Turaka koji su kao osvajači došli sredinom 15 stoljeća, dok se neprekinuta nit srpske prisutnosti ovdje može pratiti "od praiskona". Kako su, prema toj mitološkoj slici, Srbi ovdje najstariji, to su oni i najveći i jedini pravi, historijski vlasnici zemlje Bosne. Kako su, međutim, zbog osmanskoga društvenog sistema, većinu zemljoposjednika u Bosni činili muslimani, dok su obrađivači tih posjeda, u statusu čifčija, bili pravoslavci, u srpskoj se svijesti ukorijenilo uvjerenje o neviđenoj pljački i otimanju njihove zemlje od strane osvajača sredinom 15. stoljeća. Tokom 19. stoljeća ovo je uvjerenje bilo jako rašireno, premda niko ni tada, kao ni sada, zbog velikih migracija, ne može dokazati niti stoljetnu prisutnost, a kamoli višestoljetno boravište svojih predaka na jednom prostoru. U osnovi ovakvih nenaučnih teorija jeste mitološka slika o "Turcima" i "Turskom carstvu" kao univerzalnim krivcima za sve nedaće na koje su nailazili Srbi od sredine 15. stoljeća sve do današnjih dana.³ Ako ostavimo po strani krive upotrebe pojmova "Turčin" i "Tursko carstvo", koji se u nauci već po-lahko napuštaju kao neadekvatni termini za Osmanlije i Osmansko carstvo, ostaje jako rasprostranjena negativna i mitska slika "Turaka" i njihovo identificiranje sa Bošnjacima, koji su na taj način osuđeni na plaćanje historijskih grijeha s kojima doista nemaju nikakve veze.

U srpskoj nacionalno-integracijskoj ideologiji 19. stoljeća važnu je ulogu imao odnos prema bosanskim muslimanima, ali ne kao drukčijoj vjerskoj skupini, nego kao objektu nacionalne integracije. Dok se s jedne strane kod

¹ Oslobođenje, 11. avgust 1992.

Nešto o toj tradiciji i njezinim protagonistima u srpskoj historiografiji vidi u članu Bojana Aleksova u ovom Zborniku. O primjerima identificiranja Bošnjaka s Turcima u hrvatskoj politici vidi: Ivo Žanić, *Prevarena povijest*, Zagreb 1988, str. 131-164, 345-346.

O tome vidi i članak Ane Antić u ovom Zborniku.

bosanskih pravoslavaca vjerski faktor sve više isticao kao granica u procesu nacionalne integracije, taj se faktor nije priznavao kod muslimana, i tu krajem 19. i početkom 20. stoljeća nije bilo mjesta za izrastanje nacije unutar vjerskih granica. Tezu Vuka Karadžića prema kojoj su Bošnjaci "po rodu i jeziku pravi Srbi" kasnija je srpska literatura dalje razrađivala. Jovan Cvijić je razradio teoriju o muslimanima kao "najstarijem srpskom stanovništvu" Bosne i Hercegovine. U srpskoj se nacionalnoj ideologiji već na samom početku procesa nacionalne integracije javila ideja o nužnosti povratka muslimana "u veru pradedovsku". Tada je formulirana teorija o "generalnom trebljenju Turaka iz naroda", kako je to zapisao srpski historičar Stojan Novaković. Podloga ovoj ideologiji pronađena je u teorijama o srpskom porijeklu muslimanskoga zemljoposjedničko plemstva. Ova je teorija, također, produkt 19. stoljeća, a u 20. stoljeću nju je Jovan Cvijić ovako predstavio:

Među muhamedancima ima društvenih razlika i etničkih grupa. Najznačajniju grupu čine begovi, staro plemstvo pojačano onima koji su se odlikovali u ratovima i kojima je sultan dao plemstvo. Drugu grupu čine seljaci, a treću muslimanski 'kmetovi', tj. muslimani koji nemaju svoje zemlje već obrađuju begovsku zemlju, isto onako kao i hrišćanski kmetovi .⁴

Uvijek je u osnovi ovakvih istraživanja bila tvrdnja da je Bosna srpska ili pak hrvatska. Koncem 19. stoljeća Jovan Cvijić je u svojim etnografskim istraživanjima, zapravo, glavni cilj imao dokazati kako je Bosna i Hercegovina srpska zemlja.

Nasuprot ovome mitu "srpske starine" u Bosni, oni koji su bili najviše pogođeni ovim mitom (muslimani u Bosni) počeli su njegovati mit o bogumilima. Ova je teorija nastala na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće, ali je njezina kasnija upotreba uvijek imala različite motive. Ona je bila jako aktualna krajem 19, a zatim opet krajem 20. stoljeća, kada se pojavljuje kao snažno sredstvo muslimanske odbrane, kako su to smatrali protagonisti ovoga mita. Zajednička karakteristika prilikom upotrebe ovoga mita krajem 19. i krajem 20. stoljeća sastoji se u motivima njegovog "uskrsnuća" - nastojanje da se iz "drevne prisutnosti" dokaže veće posjedovno pravo.

Jovan Cvijić: Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje. Osnovi antropogeografije. Knjiga druga, Beograd 1931, str. 74-75.

70

Plodno tlo za izrastanje ovog mita bila je i historijska podudarnost nestanka srednjovjekovne Crkve bosanske, s jedne, i pojave muslimanskoga stanovništva u velikom broju, s druge strane. Tvorci "bogumilskoga mita" jednostavno su sljedbenike Crkve bosanske proglasili bogumilima i razvili tezu o naglom bogumilskom prelasku na islam⁵. Na taj je način kao odgovor na srpske "mitove starine" jednostavno formuliran "muslimanski mit starine", koji se uz to još mogao braniti vjersko-socijalnom strukturom bosanskoga društva počevši od sredine 15. do početka 20. stoljeća. Činjenicu da je zemljoposjednička struktura uglavnom bila muslimanska "bogumilski mit", koji je dovodio u vezu "bogumile" i muslimane kao njihove nasljednike, isticao je kao dokaz svoje starine i kontinuiranog vlasništva nad zemljom još od srednjega vijeka. Ovaj mit o kontinuitetu bošnjačke zemljoposjedničke elite sa srednjovjekovnom bosanskom zemljoposjedničkom aristokracijom izrastao je iz jednog šireg konteksta odnosa u Bosni koncem 18. stoljeća, kada je, zapravo, još uvijek nedovoljno istraženim procesom čiflučenja definitivno izgrađen jedan široki sloj bosanskih zemljoposjednika, koji svoj legitimitet sve više počinje vezati za srednjovjekovno bosansko plemstvo. Mit o kontinuitetu bosanskoga srednjovjekovnog plemstva, koji je nastao krajem 16. stoljeća, u svojoj je osnovi imao nastojanje ovoga mitmejkera (Ohmućević), koji je postao admiral španjolske flote, da dokaže svoje plemićko porijeklo⁶. Premda je mit o kontinuitetu bosanskog srednjovjekovnog plemstva sa bosanskomuslimanskom zemljoposjedničkom elitom u 19. stoljeću aktualiziran iz drukčijega razloga i s drukčijim ciljem od onog koji je bio prilikom samoga nastanka ovoga mita krajem 16. i početkom 17. stoljeća, u njihovoj je podlozi zajedničko nastojanje da se dokaže drevno prisustvo i značajna društvena uloga na ovim prostorima. Prilikom nastanka ovoga mita krajem 16. stoljeća osnovni cilj je bio da se bo-

Najbolju kritiku ovoga mita dao je Srećko M. Džaja: Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine. Predemancipacijski period 1463.-1804., Sarajevo 1992. ; Vidi, također, Džajin članak u ovom Zborniku.

Aleksandar Solovjev: Opostanku ilirske heraldike i porodici Ohmućević. Glasnik Skopskog učenog društva, knj. XII, Skopje 1932, str. 79-125; Isti: Prinosi ilirskoj heraldici. Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, 1954, N.S. str. 87-135; Bartol Zmajić: Legalizacije grbova nekih naših obitelji na temelju Ohmućevićevog grbovnika. Glasnik Arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, Godina VII - knjiga VII, Sarajevo 1967, str. 41-53; Srećko Džaja: Konfesionalnost i nacionalnost.

71

sanske izbjeglice nakon osmanskoga osvajanja Bosne kod austrijskih vladara legitimiraju kao stari plemići i, naravno, da u novoj državi steknu sve privilegije koje proizilaze iz plemićkog statusa, dok je u 19. stoljeću osnovni cilj ovoga mita bio opravdati postojeće zemljoposjedovne odnose u Bosni, i tvrdnjama o kontinuitetu muslimanskoga zemljoposjedovnog plemstva iz 19. stoljeća sa bosanskim srednovjekovnim plemstvo, zapravo, osnažiti ovaj "mit drevnosti", pri čemu ovaj mit u Bosni ima jedan sasvim specifičan vid u odnosu na slične mitove drugdje: njegov cilj nije nastojanje da se zaposjednu druge teritorije na koje se polaže pravo na temelju ovoga "prava starine", nego da se na temelju toga "prava starine" dobije legitimitet za sasvim konkretne socijalne

odnose u društvu. To je bilo osobito jako izraženo u Bosni početkom 20. stoljeća, kada su srpski seljaci nastojali sebi prisvojiti zemljišne posjede koje su obrađivali, a koji su bili u posjedu muslimanskih zemljoposjednika. Tada su zemljoposjednici svoje pravo na ove posjede dokazivali pozivajući se upravo na ovaj "mit starine", tvrdeći kako su ovi posjedi njihovo vlasništvo u kontinuitetu od srednjega vijeka. Nešto drukčiji je slučaj sa Srbima koji su se pozivali na ovaj "mit starine" kako bi zaposjeli zemlje muslimanskih begova.

U ovim svojim nastojanjima krajem 19. i početkom 20. stoljeća begovi se rijetko pozivaju na mit nastao koncem 16. stoljeća u obitelji Ohmućević, nego je preovlađujuće pozivanje na sličan mit kojega je sredinom 19. stoljeća Ivan Frano Jukić, bosanski franjevac i pristaša ilirskoga pokreta, prezentirao Evropi. Jukić je dalje razradio ovaj mit iz 16. stoljeća i formulirao teoriju po kojoj se genealoški korijen bosanskih zemljoposjednika treba tražiti u predos-manskome dobu. Prema ovoj teoriji, krupni bosanski zemljoposjednici, koje on naziva begovima, nastavak su bosanskog srednjovjekovnog plemstva. Bosanski srednjovjekovni plemići su nakon osmanskoga osvajanja Bosne prešli na islam "od kojih neki ilirska prezimena promijenili su u turska, i uprav se ne zna kako im je bilo prezime."⁷ Ovu Jukićevu teoriju kasnije su preuzimali gotovo svi putopisci koji su Bosnom hodili u drugoj polovini 19. stoljeća, a ona je postala jako raširena u austrougarskome razdoblju Bosne. Njezini glavni protagonisti koncem 19. i početkom 20. stoljeća bili su znanstvenici, Ciro Truhelka, dr. Safvet-beg Bašagić i dr. Lajos Tnallotzy, ali i niz drugih djelatnika toga vremena. Premda je kasnija literatura uspjela dokazati kako

Ivan Franjo Jukić: *Sabrana djela*, knjiga I, Sarajevo 1973, str. 309, napomena br. 4.

72

se, zapravo, ovdje radi o mitu i mitskim predstavama, ova je teorija, kao i svaki drugi mit, imala tačno određen cilj, socijalne slojeve koji se oslanjaju na ovaj mit, te instrumente pomoću kojih se ovaj mit širio. Koncem 19. stoljeća isticanje ovoga mita bilo je u funkciji tadašnjih općih političkih i društvenih odnosa. U ovom kontekstu je i isticanje državotvornosti bosanske zemljo-posjedničke elite (begova) i naglašavanje njihove uloge kao čuvara državne tradicije. U skladu sa tadašnjom politikom integralnog bosanstva, Zajednički ministar finansija, Benjamin Kallay, bosanske begove je smatrao "državotvornim elementom" koji poznaju zemlju i narod i "jedini su u stanju vladati"⁸. Ta se uloga dokazivala teorijom o njihovome bogumilskom porijeklu čime su održavali kontinuitet sa bosanskim srednjim vijekom⁹. Ovo inzistiranje na kontinuitetu sa bosanskim srednjovjekovljem bilo je u funkciji dokazivanja da su begovi plemići koji su dolaskom Osmanlija prihvatili islam. Čak je forsirana teza kako su "današnji Muhamedovci bosanski i hercegovački, - kako se zna, - potomci starih bosanskih plemića" i na tome je građena ideja bosanske nacije¹⁰. Dakle, na ovoj teoriji o vezi sa bosanskim srednjovjekovljem, inzisti-rali su podjednako i vlast i begovi, ali naravno svako iz svojih razloga. Dok je ona vlastima bila potrebna radi stvaranja atmosfere u kojoj se može razvijati ideja bosanske posebnosti i bosanske nacije, što je bilo u njezinom strateškom interesu s obzirom na političke odnose na Balkanu koncem 19. i početkom 20. stoljeća, begovi su takve teorije širili "kad god su to nalazili za shodno i korisno. U pravilu su to uvijek činili kada bi im zatrebao politički oslonac u širokim slojevima bošnjačkog naroda protiv Carigrada i Beča ili kada im je bilo neophodno da se pozovu na svoj legitimitet radi očuvanja svojih zemljišnih povlastica i pogodnosti u rješavanju agrarnih pitanja. U to se miješala, na jednoj strani, nacionalna romantika, a na drugoj, određeni begovski, viteški

⁸ M. Ekmečić: *Stvaranje Jugoslavije*, 2, str. 417.

⁹ T. Kraljačić: *Kalajev režim*, str. 196.

¹⁰ Neki historičari čak stoje na stanovištu kako se isticanjem teorije o muslimanskom plemstvu kao potomcima srednjovjekovne bosanske vlastele "među muslimanskim plemstvom podiže narodna svijest i osjećanje narodne solidarnosti u borbi za oslobođenje i ujedinjenje. Istovremeno se time željelo istaći jugoslavensko, ustvari srpsko, navodno historijsko pravo na Bosnu" (!?). M. Imamović: *Historija Bošnjaka*, str. 153.

ponos"11. Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak je u brošuri Što misle muhamedanci u Bosni (Sarajevo 1886) to jasno izrazio:

Neka misli i piše tko šta hoće, a svakome je lijepo i jasno kao sunce poznato, da samo onaj narod ima jaki temelj i stalnu podlogu materijalnom i moralnom životu, koji ima jakih i rodoljubivih veleposjednika, koji su svakoj zemlji tim vrijedniji, čim dalje u povjestničke vjekove dopiru, tvrdo čuvajući starinu o dobru i zlu svojih pradjedova, čuvajući njihove krijeposti, običaje, jezik, — pravo rečeno sve ono, što je vjekovito i neumrla duša naroda; a to ti je dan danas samo jedini muhamedanski elemenat u Bosni. To nam svjedoči temeljito uzdržano naše dobro, posjed, običaji i jezik, i vlastela još od Bogomila, koji se zovu još i dan danas istim podrijetlom: Ljubović, Sokolović, Kosite-rović, Kulenović, Filipović, Kapetanović i mnogi drugi. Pre uzeća Bosne bili su ti isti, pa su u dobrome stanju i danas u Bosni, samo što nam je ime: Mujo, Alija, Ahmed i t.d.

Kapetanović se pri tome pozivao na "rodoslovje, koje je prije dva vjeka pisao pop Rubčić, i koja se knjiga i dan danas u kreševskom samostanu kod franjevacca nalazi. Od dvesta i toliko upisanih plemićkih porodica - sa malom iznimkom, sve su bili muhamedanci. Kad bi se gledalo po pravu, dužni su nam svi naši rodoljubi srdačno zahvaliti, kad smo se mogli i umjeli tako slavno do danas održati"12.

Koliko je ova teorija bila odraz vremena u kojem je nastajala i širila se u društvu, i koliko je bila mitski obojena pokazuje upravo njezina jako velika popularnost u Bosni na prijelazu 19. i 20. stoljeća. Njezin osnovni cilj je bio da dokaže predosmansko podrijetlo begova i kontinuitet njihovih posjeda od srednjovjekovlja do austrougarskog doba. Najznačajniji predstavnici ove literature su Safvet-beg Bašagić i Ćiro Truhelka. Bašagić je, kao izraziti predstavnik begovata, u nekoliko članaka objavljenih u listovima Ogladalo, i Bošnjak, kao i knjigom Kratka uputa u prošlost Bosne, pokušao znanstveno opravdati zahtjeve bosanskih begova i dokazati njihovo historijsko pravo na zemljišne posjede, koje su, prema njegovom mišljenju, držali još iz srednjeg vijeka, tvrdeći još

11 M. Imamović: Historija Bošnjaka, str. 153.

12 Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak: Što misle muhamedanci u Bosni, Sarajevo 1886, str. 8-9.

kako su ti posjedi bili veliki.¹³ Svi Bašagićevi radovi o ovom problemu predstavljaju apoteozu bosanskom begovatu kao zastupniku i čuvaru bosanskih tradicija i bošnjačkih interesa u Bosni i Hercegovini. U svojoj Kratkoj uputi Bašagić taj problem izlaže polazeći od mita o masovnom prihvatanju islama od strane bosanskog srednjovjekovnog plemstva. Bašagić piše da nakon osmanskoga osvajanja Bobovca i Jajca i nakon što se bosanski kralj Stjepan Tomašević predao u Ključu svi bogumilski plemići pohrle pred Jajce, da se poklone sultanu (...) Po starom turskom običaju sultan ponudi velikašima, da poprime islam, ako žele ostati svoji u svome i sačuvati prava i posjede. Pošto su bogumili u mnogim vjerskim tačkama stajali bliže islamu već katolicima, nije nikakvo čudo, što su listom prešli na islam (...) Postupak bogumila Fatiha je iznenadio; za to im potvrdi sve stare povlastice izuzevši jedino prijašnje naslove. Svima velikašima u našljedstvo podijeli turski počasni i plemićki naslov beg i uvrsti ih u vojsku kao lenške vitezove. Ni u jednoj turskoj pokrajini ne nalazimo našljednog plemstva već samo u Bosni i Hercegovini.¹⁴

Bašagić ističe da postoji kontinuitet bogumilskog plemstva i muslimanske zemljoposjedničke elite iz 19. stoljeća, a negira kontinuitet čitavog bosanskog srednjovjekovnog plemstva, ističući da se srednjovjekovno katoličko plemstvo ili povuklo iz Bosne, ili je odbijajući primiti islam izgubilo plemićki status i prešlo u status raje. Ovaj kontinuitet muslimanske zemljoposjedničke elite, uz tezu o masovnom prihvatanju islama, što je u kasnijoj nauci već odbačeno i ocijenjeno kao mit, poslužili su Bašagiću kao osnova za ono što danas možemo nazvati "mit drevnosti", odnosno dokazivanje većih povijesnih prava muslimana u odnosu na druge stanovnike Bosne. Bašagić je ostavljao mogućnost da je vremenom ovaj sloj zemljoposjednika prolazio kroz određene promjene. O tome

on kaže:

Dakako tijekom vremena kroz četiri stoljeća i neke građanske porodice, pomoću svojih zaslužnih članova za državu, digle su se u prvi red bosanskih plemića, ali takovih nije bilo puno, jer su stari bezi tvrdokorno primali u svoje

13 Safvet-beg Bašagić: O bosanskom plemstvu. Bošnjak, 4/1894; Najstariji ferman begova Čengića. Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo 1897; Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1900.

14 Safvet-beg Bašagić: Kratka uputa, str. 18-19.

75

kolo nove plemiće, od njih ženili sinove ili za njih udavali kćeri. Isto tako su neke stare plemićke porodice, proganjane od strane bosanskih namjesnika ili od puke sudbine propale materijalno, isključene s vremenom između begova i izgubile se u građanskom staležu.¹⁵

Slične je stavove zastupao i Ćiro Truhelka, koji je u nekoliko radova istraživao historijske osnove agrarnog pitanja u Bosni i Hercegovini i u njima branio interese begova. Kada je agrarno pitanje poslije Aneksije 1908. postalo osobito aktualnim, a seljaci sve snažnije tražili zemlju u svoje vlasništvo, Truhelka je, doduše anonimno, u bečkom listu Reichpost osudio težnju "masa, željnih tuđe imovine, čifluka i begluka muslimanskih aga i begova".¹⁶ Truhelka je došao do zaključka kako postoji kontinuitet vlasništva nad zemljom između osmanskog i srednjovjekovnog razdoblja historije Bosne, pa time i kontinuitet sa austrougarskim razdobljem. On se zalagao za "rehabilitaciju Osmanlija", koji nisu bili nikakvi divlji osvajači nego vrsne diplomate koji su zadržali postojeću socijalnu strukturu. "To je razlog te su se u Bosni i plemenske i feudalne prilike srednjega vijeka poštivale i ušćuvala, te su naziv kneza promijenili na beg, kao što su dubrovačkog kneza zvali knez begom a dubrovačku vlastelu begovima. U obiteljsku tradiciju niko nije dirao a ni u odnošaj između bega kao zemljoposjednika i njegovih kmetova, koje je baštiniio od svojih sredovječnih pređa."¹⁷ Truhelka je prihvatao istraživanja koja su o pravnom stanju agrarnih odnosa u austrougarsko doba dali Eduard Eichler, dr Stefan Posilović i Adam Karsniewicz,¹⁸ a koncem Prvog svjetskog rata je predlagao da jedan od načina rješavanja agrarnog pitanja bude taj da austrijski Car jednostavno sve erazi-mirije proglasi mulkovnim posjedima i time de iure

15 Safvet-beg Bašagić: Kratka uputa, str. 127.

16 Jaroslav Šidak: Ćiro Truhelka - njegov život i rad (u povodu 10-godišnjice njegove smrti). Historijski zbornik, god. V, br. 1-2, Zagreb 1952, str. 108

17 Dr. Ćiro Truhelka: Historička podloga agrarnog pitanja u Bosni. Separatni otisak iz "Glasnika Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini" 1915, Sarajevo 1915, str. 16.

18 Eduard Eichler: DasJustizwesen in Bosnien undHerzegovina; Dr Stefan Posilovic: DasImmobiliar-Recht in Bosnien und Hercegovina, Agram 1894, Adam Karsniewicz: Das Agrar-recht in Bosnien und Hercegovina. D. Tuzla 1899.

76

prizna posjedovno kao vlasničko pravo.¹⁹ U ovo vrijeme je Truhelka napravio i jedan značajan elaborat o značenju titule beg u Bosni i Hercegovini, koji nije objavljen, ali sadrži, uglavnom, iste ideje koje su objavljene u njegovom djelu Historička podloga agrarnoga pitanja. Truhelka je tvrdio kako je naziv beg, zapravo, samo u osmansko doba izmijenjeni naziv za srednjovjekovnoga kneza:

Kao što su dubrovačkoga kneza zvali knez begom, a dubrovačku vlastelu begovima. U obiteljsku tradiciju niko nije dirao a ni u odnošaj između bega kao zemljeposjednika i njegovih kmetova, koje je baštiniio od svojih sredovječnih pređa.²⁰

Ovakve tvrdnje pojedinih znanstvenika iz austrougarskoga vremena bile su u skladu sa tadašnjom zvaničnom političkom orijentacijom bosanskoherce-govačke uprave, koja je iz političkih razloga

isticala vezu bošnjačkoga plemstva sa srednjovjekovnim bosanskim plemstvom. Razlog je bio u činjenici da je austrougarska uprava u ovom sloju nalazila oslonac u svojoj političkoj strategiji. Benjamin Kallay je u Delegacijama 19.10.1892. otvoreno izjavio kako polaže "najveću važnost na to da se održe muhamedanski begovi i age, ovaj državotvorni elemenat, koji ima mnogo osjećaja za zemlju i za narod i koji je s njim jedno i prema narodnosti i prema jeziku"²¹. Cilj je bio da se forsiranjem bosanskog patriotizma preko begova stvori protuteža hrvatskim i srpskim tendencijama u Monarhiji.

Krajem 20. stoljeća ovaj je mit ponovo oživio, zahvaljujući društvenim promjenama koje su se dešavale u posljednjoj deceniji ovoga stoljeća. Naime, 90-ih je godina sukladno promjenama koje su se dešavale u društvu i izrasta-njem novih elita, iznova aktualizirano pitanje zemljišnih posjeda pojedinih begovskih obitelji u Bosni i Hercegovini. Za razliku od nove elite u Srbiji, koja je, prema nekim istraživanjima provedenim 1994./1995., oko 60% pri-

Dr. Ćiro Truhelka: Nekoliko misli o riješenju bosanskog agrarnog pitanja. Sarajevo 1918.; Mira Kolar-Dimitrijević: Ćiro Truhelka - hrvatski povjesničar. Ćiro Truhelka. Zbornik. Zagreb 1994, str. 93.

Ć. Truhelka: Historička podloga, str. 16.

Luka Đaković: Privilegovana agrarna i komercijalna banka za Bosnu i Hercegovinu. Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine. Godina VI, knjiga VI, Sarajevo 1966, str. 144

77

padala ranijem Savezu komunista²², nova bosanska elita se u značajnoj mjeri (ne postoje pouzdana istraživanja) regrutirala od potomaka ranijih begovskih obitelji. Ova je elita svoj legitimitet tražila u obiteljskim korijenima i društvenoj tradiciji. Bio je to značajan korak u opravdavanju jednoga jasnoga diskon-tinuiteta prema "staroj vlasti". Porijeklo iz radničke i seljačke obitelji nije više bilo pozitivna tačka za novu elitu, koja se jako trudila isticati svoje begovske i aginske korijene iz osmanskoga vremena.²³

Tako su nastajali novi legitimiteti, a većina pripadnika nove elite, koji su se mogli osloniti na svoje begovsko porijeklo, uglavnom je govorila o velikoj ulozi i značaju koji je ta obitelj imala u povijesti i ogromnim zemljišnim posjedima. Većina njih se pozivala na jedan popis koji je početkom 20. stoljeća sačinio Lajos Thalloczy, pri čemu su vrlo često čak Thalloczyjevi podaci, prema kojima, inače, treba biti veoma oprezan, falsificirani. Thalloczy, koji je dugo vremena proveo u Bosni, objavio je na mađarskome jeziku izuzetno korisnu studiju o značenju titule beg u Bosni i Hercegovinu, i dao podatke o broju kmetskih selišta koje je posjedovala pojedina begovska obitelj²⁴. Ove su podatke, kasnije, historičari uglavnom uzimali kao instruktivne za proces propadanja pojedinih begovskih obitelji, bez kritičkoga pristupa tim podacima²⁵.

Premda nije bilo zadovoljavajućih znanstvenih istraživanja, poslije 1990. pojavilo se niz napisa u kojima se mit vlasništva nad zemljom postavio kao

Ljiljana Smajlović: Ex-jugoslawische Kaiser, post-jugoslawische Kleider: Von der Selbstverwaltung zum Nationalismus? In: Eliten im Wandel. Politische Führung, wirtschaftliche Macht und Meinungsbildung im neuen Osteuropa. Paderborn 1998., S. 175.

23 Lj. Smajlović: Ex-jugoslawische Kaiser, S. 185 - 186.

Lajos Thalloczy: A Bosnyak-Herczegovinai "beg" czimrol. Turul. A Magyar Heraldikai es Genealogiai Tarsasag. Közlönye. Budapest 1915.

25 Neki su historičari otišli tako daleko da su jednostavno tvrdili kako su mnogi bosanski begovi toliko osiromašili da najčešće "žive od iskorišćavanja samo jedne kmetovske porodice. Istorijski najgori slučaj socijalne eksploatacije, gde kao na crtežima seljačkih kalendara jedan čovekjaše na leđima drugoga". (Milorad Ekmečić: Stvaranje Jugoslavije 1790-1918, 2, Beograd 1989, 281.). U kritičkom i veoma argumentiranom napisu o ovoj Ekmečićevojoj knjizi Nenad Filipović je upozorio

kako Thalloczyjevim podacima "treba mnogo pažljivije baratati" (Nenad Filipović: Osmanska Bosna i Osmansko carstvo u djelu Stvaranje Jugoslavije 1790 - 1918 Milorada Ekmečića. Prilozi za orijentalnu filologiju, 40/ 1990, Sarajevo 1990, 455)

78

važan argument u političkim, a uskoro i vojnim, razračunavanjima na ovim prostorima. U historiografiji je postavljena teza o muslimanskom plemstvu u Bosni, koje koncem 19. stoljeća nema svoj dubok historijski korijen. U svom kapitalnom djelu Stvaranje Jugoslavije, Milorad Ekmečić je ustvrdio kako su sredinom 19. stoljeća u Bosni i Hercegovini "dve trećine plemstva bila nova lica. Za razliku od bivših spahija, oni se nazivaju begovima i agama", na te-mlju čega je zaključio da "begovi nisu plemstvo. Izrasli su u procesu od 1833. do 1910. kao nosioci modela društva koje će biti suprotno onome u Srbiji iza 1830".²⁶ Cilj ovakvih teorija u znanosti bio je dokazati kako bosanski begovat, kao društvena struktura sa najznačajnijim zemljišnim posjedima koncem 19. i početkom 20. stoljeća, nema svoj dubok historijski korijen, i da su se oni tih zemljišnih posjeda domogli na nelegalan i nasilan način od početka 19. stoljeća, stvarajući na taj način plodno tlo za širenje uvjerenja srpskih seljaka kako su oni većinski vlasnici bosanskoga zemljišta.

Doista je ovaj mit ubrzo upotrijebljen u političke svrhe. Predstavnicima srpskih političkih struktura su počeli tvrditi kako Srbi posjeduju 64% zemljišta u BiH. Kasnije je taj procenat rastao na 70, pa na 74% i tako dalje. Oni su po štampi počeli publicirati rasprave u kojima su dokazivali kako su Srbi starosjedioci Bosne, kako su oni vlasnici bosanske zemlje koju su muslimanski zemljoposjednici sa osmanskim zauzimanjem Bosne sredinom 15. stoljeća oteli od srpskih seljaka, i tako dalje.²⁷ Određene promjene koje su se dešavale unutar ove zemljoposjedničke strukture nisu mogle ništa oduzeti ovome mitu, budući da se ova zemljoposjednička struktura sastojala najvećim dijelom od muslimana, što je za ove mitmejkere bilo jedino važno. Istodobno su gradili stereotipnu predstavu o Bošnjacima kao "tuđincima, inferiornim osobama i prijatnjom svemu onome što Srbi smatraju dragocjenim".²⁸ Ovakvi stavovi

26 M. Ekmečić: Stvaranje Jugoslavije 1790-1019, 1, Beograd 1989, str. 307-308.

27 Pisanja štampe o ovom pitanju ostavljam izvan razmatranja u ovom radu. Praveći planove o podjeli Sarajeva, Radovan Karadžić je predviđao veći dio naseliti isključivo Srbima, zasnivajući to na apsurdnoj tvrdnji da je zemljište na kojem je izgrađen moderni grad izvorno pripadalo srpskim seljacima (David M. Berman: The Heroes of Treća Gimnazija. A War School in Sarajevo 1992-1995, str. 40. Berman citira knjigu Yugoslavia: Deat of a Nation by Laura Silber i Allen Little).

28 Norman Cigar: Genocid u Bosni. Politika etničkog čišćenja, Sarajevo 1998, str. 35.

79

većine srpske nacionalne elite dalje su se širili na ostale slojeve društva, gdje su naišli na plodno tlo, osobito u ogromnom broju seoskoga stanovništva, gdje je već dugo bila jako rasprostranjena mitološka predstava o muslimanima kao "krvožednim Turcima".

Bošnjački odgovor nije bio ništa manje prožet mitom. Oni (Bošnjaci) su tvrdili da posjeduju preko 60% zemljišta, te da su 1918. posjedovali i puno više (oko 83%)²⁹. Formirano je i posebno "Društvo za edukaciju, ekologiju i ekonomiju", koje je kao nevladina organizacija pokrenulo projekat pod nazivom "Historijsko-demografska karta donjeg Podrinje", s osnovnim ciljem da dokaže "netačnost tvrdnje daje Bosna srpska zemlja". Ovaj je projekat fo-kusiran na donje Podrinje (općine Zvornik, Srebrenica, Vlasenica, Bratunac, Bijeljina i Ugljevik), uz najavu da će se proširiti na cijelu Bosnu i Hercegovinu. Sudionici u realizaciji ovoga projekta ističu da je "prava (je) istina, što se također može dokazati, da je najviši postotak vlasništva nad zemljom u BiH koji su Srbi imali, iznosio 8,9 posto". Premda ističu da svoje rezultate temelje na relevantnoj dokumentaciji, ovakva istraživanja sa unaprijed definiranim rezultatima mogu se svrstati jedino u popularne prikaze povijesti namijenjene tačno određenim političkim ciljevima.³⁰

Sa bošnjačke strane dvije knjige o ovome problemu, koje su pretendirale biti znanstvene, a objavljene su u ovo doba, jesu Ekonomski genocid nad Muslimanima³¹ i Koje vlasnik Bosne i Hercegovine.³² U prvoj su autori agrarnu refor-

Tokom rata u BiH 1992-1995. vodio se rat i o tome koliko je ko vlasnik zemljišta u BiH. Bošnjački političari su angažirali dio znanstvenika koji su radili na tome, pravili određene karte na kojima su "bojili" "muslimansku" i "tuđu" zemlju i dokazivali većinsko muslimansko vlasništvo nad zemljom. Povodom pojave takvih karata 1994, koje su izradili Ibrahim Bušatlija, Izet Kubat, Izet Bijedić i Salko Čampara, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca je 6. jula 1994. organiziralo raspravu u kojoj je sudjelovao niz političkih i znanstvenih djelatnika (Abdulah Konjicija, Dževad Juzbašić, Avdo Sućeska, Ibrahim Tepić, Hakija Đozić, Atif Purivatra i drugi). Tekst rasprave pretipkan sa snimljenih audiokaseta u posjedu autora.

"Zemljište u donjem Podrinju nikada nije bilo u vlasništvu Srba", Dnevni avaz, 11. avgust/kolovoz 2003, str. 8.

M. Imamović - K. Hrelja - A. Purivatra: Ekonomski genocid nad Bosanskim Muslimanima. (dalje: Ekonomski genocid). Sarajevo 1993.

Bakir Tanović: Koje vlasnik Bosne i Hercegovine. Historijski pregled. (dalje: Koje vlasnik). Zagreb 1995.

80

mu provođenu u BiH poslije Prvoga svjetskog rata ocijenili kao "genocid" nad Bosanskim Muslimanima, jer je njezin cilj bio "ekonomsko uništavanje Muslimana" ³³. Dok Mustafa Imamović u svojoj raspravi, objavljenoj u ovoj knjizi, govoreći o agraru u austrougarskom vremenu, ostaje na razini ranije poznatih činjenica, ne ulazeći u nova tumačenja, pogotovo ne sa stanovišta potreba aktualnog političkog trenutka, Hrelja i Purivatra su poredali niz podataka o oduzimanju zemlje poslije 1918. i zaključili kako se radi o "ekonomskom genocidu". Za nas bi, ipak, mogli biti zanimljivi podaci o oduzetim posjedima, jer takvi podaci ukazuju na posjedovnu strukturu 1918, dakle koncem austrougarske vladavine. Međutim, autori su sami upali u zamku pretjerane potrebe za dokazivanjem "genocida", pa su u toj potrebi načinili niz kontradiktornih tvrdnji, te terminoloških i suštinskih grešaka. Okomivši se na način provedbe reforme i oduzimanja posjeda oni konstatiraju kako su jugoslavenske vlasti "privatni zemljišni posjed u Bosni i Hercegovini" tendenciozno nazvale "begluk", te konstatiraju kako je "taj pojam do tada bio (...) nepoznat u Bosni i Hercegovini. Pošto su titule i odomaćeni nazivi u Bosni i Hercegovini "beg i aga" vezani za zemljišnu aristokraciju iz prethodnog vremena, to se pojam beg namjerno veže za feudalizam, a njegov privatni zemljišni posjed počinje se nazivati "begluk", pa se na taj način u javnosti stvara uvjerenje da se tu zaista radi o nekakvom feudalnom odnosu"³⁴. No, pojam „begluk" je kao oznaka za kategoriju zemljišta na kojemu nije postojalo tzv. kmetско pravo, bio apsolutno poznat u austrougarskome vremenu. Ovakvim tvrdnjama autori, dakle, govore o postojanju privatnoga posjeda (za kojega kažu da se iza 1918. tendenciozno naziva begluk), što bi značilo da čifluci (kmetška selišta) nisu privatno vlasništvo. Ako čifluci nisu njihovo vlasništvo, onda jesu vlasništvo nekoga drugog (kmetova?) i tada se nema nikakva razloga osporavati pravo upisa vlasništva u gruntovnim knjigama na bivše kmetove. A autori upravo to čine!

Rasprava Bakira Tanovića ocijenjena je od recenzenta, dr. Ive Banca, veoma povoljno. "Ovom studijom, veli Banac, u kojoj nudi niz novih tumačenja, Tanović daje definitivne odgovore na pitanje zemljišnog posjeda u Bosni i Herce-

³³ Purivatrina rasprava u ovoj knjizi nosi naslov Ekonomski genocid nad Muslimanima pod vidom agrarne reforme u Jugoslaviji (1918 - 1941).

³⁴ Ekonomski genocid, str. 55

81

govini (podcrtao H. K.)"(podcrtaoH.K.)"³⁵. Tanovićje, međutim, jednostavno preuzeo tvrdnju

Mustaj-bega Mutevelića, koju je ovaj izrekao 1911. godine³⁶, po kojoj su "zemlje koje su se nalazile u rukama čitluk sahibija uvijek bile mulkovne zemlje i da one u Bosni nikada nisu spadale u kategoriju erazi mirije"³⁷. Predosmansko porijeklo bosanske zemljoposjedničke elite u osnovi je Tanovićevo izlaganja. Njegov je zaključak kako su Bošnjaci 1910. posjedovali 63,84% ukupne obradive površine u Bosni i Hercegovini³⁸. On "svoje" rezultate i numeričku kombinatoriku temelji na podacima iz ranije pomenute knjige Ekonomski genocid. Istodobno sa aktualiziranjem pitanja vlasništva nad zemljišnim posjedima u BiH, sve se češće pojavljuju rasprave, pa čak i knjige, o pojedinim znamenitijim obiteljima i njihovim zemljišnim posjedima³⁹. Svi odreda tvrde kako su njihovi preci bili veliki zemljoposjednici. U intervjuima koje je autor tokom 2000. i 2001. obavio sa potomcima izvjesnoga broja znamenitih begovskih obitelji, malo je njih znalo precizno odgovoriti na pitanje o zemljišnim posjedima, ali su gotovi svi tvrdili kako su njihovi preci bili vlasnici velikih zemljišnih posjeda. Najčešći odgovor je bio da je njihovim precima pripadalo sve "dokle oči vide".⁴⁰ Tako su i pojedini potomci begovskih obitelji uzeli znatnoga udjela u stvaranju i upotrebi historijskih mitova u izrazito političke svrhe. Osobito je to karakteristično za one potomke koji su stekli određene političke pozicije u novom vremenu. Tako je, naprimjer, ministar za obrazovanje, nauku, kulturu, sport i informacije, često isticao kako je pripadnik velike begovske obitelji, koja je koncem osmanske vladavine bila jedna od najbogatijih begov-

35 B. Tanović: *Koje vlasnik*, str. 8.

36 Agrarni govor narodnog poslanika Mustajbega Mutevelića održan u bos. herceg. Saboru dne 4. aprila 1911. sa dodatko: Nekoliko odgovora protivnicima o našem erazi-mirijskom vlasništvu. Sarajevo 1911.

37 B. Tanović: *Koje vlasnik*, str. 18 - 19.

38 B. Tanović: *Koje vlasnik*, str. 49, 68.

39 Dok su neke studije vrlo utemeljene (Ibrahim Filipović: *Filipovići. Bosanska muslimanska porodica. Njen postanak, razvoj i uticaj u vremenu od 1574. do 1991. godine.* Sarajevo 1991.), dotle je mnogih značaj veoma upitan (Safet O. Hasanbegović: *Stabla što ljube nebo. 300-godišnja genealogija rasta i stradanja porodica Hasanbegović i Pašić.* Sarajevo 1994).

40 Opširnije o ovome u: Husnija Kamberović: *Begovski zemljišni posjedi u Bosni i Hercegovini 1878.-1918.*, Zagreb-Sarajevo 2003.

82

skih obitelji u Bosni. Pri tome se on pozivao na Thalloczyjeve tvrdnje, mada to nikako ne proizilazi iz Thalloczyjeva teksta. Jedan drugi političar, koji je također pripadao novoj političkoj eliti, pisao je slijedeće:

Obitelj Branković je jedna od starih begovskih obitelji iz Višegrada. Veći dio lijeve obale Drine nekada je pripadao obitelji Branković. Slično kao sa mnogim drugim bošnjačkim obiteljima bila je sudbina i begova Brankovića, koji su neprekidno protjerivani i sudbina njihovi zemljišnih posjeda sastojala se u neprekidnom oduzimanju vlasništva.⁴¹

I dok su potomci starih begova sve češće isticali ovaj mit o svome vlasništvu nad zemljom, pojavljivao se još jedan dodatni elemenat u konstrukciji ovoga mita, i to ne u krugu begovskih potomaka nego u krugu običnih muslimanskih seljaka, i to ponajviše kod onih koji su u toku posljednje decenije 20. stoljeće u ratnim događanjima protjerani iz svojih domova. Oni su ove patnje uglavnom doživjeli od Srba, pa su kod njih sve više počele da na popularnosti dobivaju priče o tome kako su za ta događanja krivi upravo muslimanski begovi, koji su bili vlasnici zemlje, na koju su naseljavali srpske kmetove. Na taj su način, prema ovim jako raširenim teorijama među muslimanskim seljacima, sami begovi doveli Srbe koji će kasnije "doći glave" ne samo begovima nego i ostalim muslimanima. Ovo je osobito karakteristično za muslimanske prognanike iz istočne Bosne, što pokazuju naša ograničena i nedovršena istraživanja upravo na nekim grupama muslimanskih prognanika iz tih krajeva. Mnogi među ovim prognanicima tvrde kako su "nekada

davno" muslimanski begovi naselili srpske kmetove na svoju zemlju, pa u sve to onda upletu još i predaju o lagodnom životu begova, o tome kako su oni "za kafanskim stolom" gubili jednu po jednu njivu i tako dalje. Tako su se, prema ovoj raširenoj i mitskoj predstavi, Srbi naselili u istočnu Bosnu (a slična su uvjerenja i u nekim drugim krajevima). Kao pozadinu ove priče može se navesti upravo ono što se imenuje kao mit starine. Ovdje se, dakle, radi o klasičnoj upotrebi jednoga mita u političke svrhe. Karakteristično je daje ovaj mit samo iskrsnuo sa početkom rata u Bosni, ali se iz istraživanja najednom malom uzorku prognanika iz istočne Bosne vidi da je taj mit bio prisutan u širim socijalnim slojevima. Ispitanici čak iz starije dobi (50-60 godina) pričali su kako su oni od svojih

41 Lj. Smajlović: Ex-jugoslavische Kaiser, str. 186.

83

roditelja slušali priče o tome da su begovi naseljavali na svoja imanja srpske kmetove, a zatim su ti kmetovi postali vlasnici te zemlje. Tako su Srbi došli "u naše krajeve".

Da zaključim, "mit starine", koji je u Bosni svoj izraz imao u jednoj širokoj lepezi mitskih iskaza, jedan svoj segment ima i u uvjerenju o srednjovjekovnom porijeklu muslimanskoga zemljoposjedničkog plemstva, s jedne, te uvjerenju srpskih seljaka o srednjovjekovnom porijeklu njihovoga prava na zemljišne posjede u Bosni i Hercegovini, s druge strane. Ovaj "mit vlasništva nad bosanskom zemljom" je odličan primjer političke zloupotrebe povijesti. On se pojavljuje u nekoliko etapa i više raznih vidova. S jedne strane, on je izvor agresivnih pretenzija srpskih seljaka u Bosni, koji se manifestirao u uvjerenju da su oni srednjovjekovni vlasnici bosanske zemlje, koju su im Turci (odnosno muslimani u mitološkoj svijesti) oteeli sredinom 15. stoljeća. Ovaj je mit bio naročito aktueliziran koncem 19. i početkom 20. stoljeća, te iznova i osobito snažno koncem 20. stoljeća, što je svoga izraza imalo u krvavim razračunavanjima na ovim prostorima; s druge strane, ovaj se mit među Bošnjacima pojavljivao kao odbranbeni mehanizam, čiji je osnovni cilj očuvanje postojećih socijalnih odnosa (kao što je bilo koncem 19. i početkom 20. stoljeća), odnosno očuvanje državnih okvira i temeljnih nacionalnih vrijednosti (kako je to bilo koncem 20. stoljeća). Pitanje je jedino koliko su povijesno trajne vrijednosti koje se temelje na mitovima!

84